

dr. muhammed munir mursi

odgoj djeteta u islamu*

Uvod

Islamski odgoj i obrazovanje karakteriše veliki broj odlika savremenog odgojno-obrazovnog sistema u pogledu sveobuhvatnog gledanja na odgoj kao proces i rezultat istovremeno. Islamski odgoj općenito podrazumijeva postepeno dostizanje ljudskog savršenstva. Nastojanje da se dostigne ljudsko savršenstvo opravdavaju sljedeće riječi Uzvišenog Allaha: Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio...¹ kao i činjenica da je islam posljednja objavljena, te, ujedno, najpotpunija i najsavršenija religija. Ovo me svakako treba pridodati i čast i uvažavanje koje Allah, dž.š., ukazuje čovjeku te njegovo pretpostavljanje drugim stvorenjima, koje se očituje u hilafetu na Zemlji mu povjerenom.

Teško da postoji odgojno – obrazovni sistem koji uvažava dijete u mjeri u kojoj je to slučaj s islamskim odgojno – obrazovnim konceptom. Tako islam zahtijeva da se o djetetu vodi računa još dok je zametak u utrobi majke te zabranjuje da mu se na bilo koji način nanosi šteta ili zlo, a to svakako uključuje i zabranu abortusa. Nadalje, rođenje djeteta se svečano proslavlja te mu se ukazuje poštovanje žrtvovanjem bravčeta sedmog dana nakon njegova rođenja, što se među islamskim pravnicima naziva akikom.

Islam djetetu priznaje sva prava još od trenutka njegovog dolaska na svijet, tako da ono, naprimjer, već tada ima pravo na

* Iz djela: Al-terbije al-islamijje: usuluha ve tetavvuruha fi al-bilad al-arebijje, Alem el-Kutub, Kairo, 2005.

¹ Alu Imran, 110.

nasljedstvo kao i odrasli. Zatim mu islam daje pravo na izbor najljepšeg imena čime obavezuje njegove roditelje. U slučaju da umre, s djetetom se postupa kao i s odraslim: gasuli se, umotava u kefine, klanja mu se dženaza te se pokopava. Nadalje, ako islam zabranjuje njegovo ubistvo prije rođenja, onda je normalno da se ta zabrana odnosi i na period nakon njegovog rođenja: Ne ubijajte djecu svoju iz straha od neimaštine, i njih i vas Mi hranimo, jer je ubijati njih doista veliki grijeh.²

Međutim, najznačajnije je to što islam staratelje obavezuje pravom djeteta na zaštitu i odgoj, pa makar dijete bilo usvojeno ili rođeno iz vanbračne veze, budući da islam insistira na pružanju utočišta i takvoj djeci, njihovom odgoju i dobročinstvu prema njima sve dok ne odrastu.

Postoje mnogi argumenti koji potvrđuju da je odgoj i obrazovanje djeteta jedna od najvećih obaveza staratelja. U tom su smislu i sljedeći hadisi:

- Najbolje što roditelj daruje djetetu jeste lijep odgoj;
- Allah će se smilovati čovjeku koji pomogne svoje dijete dobročinstvom i lijepim odnosom prema njemu te mu pruži lijep odgoj i obrazovanje;
- Da neko od vas lijepo odgoji svoje dijete, bolje mu je nego da svaki dan udijeli siromasima pola sa'a (mjera za žito);
- Pravo djeteta nad njegovim roditeljem jeste da ga roditelj pouči pisanju, plivanju i streljačkim vještinama.

Ibn Kajjim el-Dževzi kaže: "Ko zanemari poučavanje svoga djeteta onome što će mu koristiti maksimalno mu je naškodilo. Poroci se kod većine djece javljaju zbog njihovih roditelja i zanemarivanja njihovog odgoja i obrazovanja."

Kada je riječ o odgoju i obrazovanju, u islamu su jednaka oba spola. Prema tome, i djevojčice imaju pravo na obrazovanje kao i dječaci. Pedagozi u islamskim zemljama priznaju djevojčicama pravo na obrazovanje imajući u vidu da su vjerske dužnosti podjednako obavezujuće i za žene i za muškarce. Ovo je, svakako, u skladu s istinskim duhom islama koji je traganje za znanjem učinio obavezom i muškarca i žene.

² El-Isra, 31.

Odnos prema djetetu u islamu

U islamu se međusobno saobraćanje zasniva na pravednosti, i u tome su jednaki i djeca i odrasli. Tako islam od roditelja zahtijeva da pravedno postupaju prema svojoj djeci te da među njima ne prave nikakve razlike. U tom smislu, Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Pravedno postupajte prema svojoj djeci i ne pravite razliku među njima kao što i vi od drugih očekujete da prema vama pravedni budu." Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je i sljedeće: "Bojte se Allaha i prema svojoj djeci pravedno postupajte." Islam, dakle, obavezuje roditelje na jednak odnos prema svakom djetetu te zabranjuje privilegiranje bilo kojeg djeteta kad je riječ o ishrani, odijevanju, darivanju, ljubavi ili poštovanju.

Islamski odgoj naglašava obavezu poštovanja djeteta i njegove veličnosti te zabranu njegovog ignorisanja i omalovažavanja samo zato što je dijete. Prema djetetu treba se ophoditi ljubazno i blagonaklono, što potvrđuje i činjenica da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., nazivao selam djeci pored koje bi prolazio, a u tome su se za njim povodili i njegovi ashabi. U jednom hadisu Allahov Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Nije od nas onaj koji ne poštuje odrasle i koji nema samilosti prema djeci." Allahov Poslanik, s.a.v.s., odnosio se ljubazno prema djeci i družio se s njima kako bi im srca radost osjetila te im se smiješio i s radošću se s njima susretao. Prenosi se da su jednom prilikom neki ljudi došli kod Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i upitali ga: "Da li ti ljubiš svoju djecu?" Odgovorio je: "Da." Onda su oni kazali: "Mi, tako nam Allaha, ne ljubimo svoju djecu." Allahov Poslanik, s.a.v.s., dodao je: "Šta ja imam s time što je Allah iz vaših srca samilost odstranio?!" Jednom drugom prilikom, Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Neka je sklon igri i zabavi (neka s vremena na vrijeme bude djetinjast) onaj koji bude imao dijete."

Ibn Haldun je jedno poglavlje djela El-Mukaddima posvetio razmatranju strogosti i okrutnosti nad učenicima zaključujući da su one štetna po njih: "Preopterećivanje u procesu obrazovanja nanosi štetu učenicima, posebno onim najmlađim, zato što dijete koje u procesu odgoja i obrazovanja trpi nasilje i okrutnost gubi čilost i odlučnost te postaje lijeno i sklono lažima, pretvaranju i lažnom predstavljanju, sve to iz straha od takvog odnosa prema

njemu. Često ovakvo ponašanje postaje navikom i obilježjem njegovog karaktera, dijete odustaje od stjecanja vrlina i pohvalnih svojstava čije mjesto postepeno zauzimaju ona s lošim predznakom."

S druge strane, svi muslimanski pedagozi slažu se u insistiranju na pohvali djeteta i njegovom ohrabivanju kada ono učini bilo šta što to zaslužuje. U vezi s ovim Ibn Miskevejh u djelu Tehzib el-ahlak kaže: "Dijete treba pohvaliti za svako lijevo svojstvo koje ispolji i svako dobro djelo koje učini."

Odakle počinjemo

Normalno je da odgoj djeteta počinje s razvijanjem njegovog tijela kako bi se pravilno formiralo te ojačalo. S druge strane, sistemski (organizovani) odgoj i obrazovanje počinje kada dijete dostigne doba zdravog rasuđivanja i oštroumnosti.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Naređujte svojoj djeci da obavljaju namaz u (njihovoj) sedmoj godini, a u desetoj ih istucite zbog namaza i u krevetima ih razdvajajte." Zatim se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao i sljedeće: "Igraj se sa svojim djetetom (prvih) sedam godina, (sljedećih) sedam godina budi mu prijatelj, a zatim mu prepusti 'povodac'."

Prema tome, period odgoja djeteta u islamu počinje od samog rođenja, dok sistemsko obrazovanje počinje kada dijete dostigne period zdravog rasuđivanja, a to je doba između šeste i sedme godine godine života. Naravno, ne postoji ništa što bi sprečavalo da taj početak bude i ranije ukoliko se ustanovi da je to opravdano i u interesu djeteta. Međutim, znanost je utvrdila da se razvoj vida, naprimjer, upotpunjava u šestoj godini života, dok je prije toga dijete ili kratkovidno ili dalekovidno, što bi moglo biti dovoljno opravdanje za otpočinjanje sistemskog obrazovanja u ovom životnom dobu.

Mnogi muslimanski učenjaci, među njima El-Gazali, Ibn Haldun i drugi, smatraju da je ono što se u djetinjstvu nauči najpostojanije te da je to osnova za ono što će doći poslije. Otuda, obrazovanje djece treba početi u ranom dobu njihovog života, na što ukazuje i predanje u kojem stoji da je učenje (obrazovanje) u djetinjstvu (postojano) poput napisa na kamenu.

Isto mišljenje zastupa i Ez-Zernudži, koji kaže da je najadekvatnije doba života za izučavanje i obrazovanje doba rane mladosti, dok je za učenje najadekvatnije doba dana i noći period između jacie i sabaha. Prema njegovom mišljenju, učenik bi svoje vrijeme u potpunosti trebao posvetiti učenju i izučavanju te se, kada osjeti umor od jedne, posvetiti stjecanju znanja iz druge nastavne oblasti. Ova Ez-Zernudžijeva teorija je u skladu s najsavremenijim teorijama i stavovima pedagoške psihologije. Kao potvrdu svoje teorije, Ez-Zernudži navodi da je i Ibn Abbas, kada bi osjetio umor od rasprava i diskusija, govorio: "Dajte da slušamo poeziju."

U ovom kontekstu, interesantno je i predanje u kojem stoji da Muhammed b. el-Hasan nije spavao noću, nego se okruživao defterima, pa kada bi osjetio umor od jednog, uzimao bi drugi, a san je "razgonio" vodom. U vezi s tim, imao je običaj reći: "Pospanost dolazi s toplotom (izaziva toplota) pa se mora suzbijati hladnom vodom."

Postupnost u odgoju djece

Islamski odgoj karakteriše postupnost i usklađenost s prirodom ljudskog razvoja. I sami islamski propisi kojima su podučavani prvi muslimani objavljivani su postepeno. Jedna od manifestacija postupnosti islamskog odgoja jeste pridavanje značaja razvijanju tijela u prvim godinama života, imajući u vidu da je to najpotrebnije u tom životnom dobu. Nakon toga slijedi doba zdravog rasuđivanja, kada dijete počinje da se sistemski odgaja i obrazuje te, konačno, doba zrelosti, kada čovjek preuzima na sebe potpunu odgovornost, obaveze i ulogu u društvu, te snosi posljedice svojih postupaka.

Kada je riječ o obrazovanju djece, muslimanski učenjaci ukazali su na nužnost postupnosti te kretanje kroz gradivo od lakšeg ka težem, od jednostavnijeg ka složenijem, od značajnijeg ka manje značajnom itd. Tako Ibn Haldun razlikuje tri perioda u procesu obrazovanja. Prvi period karakteriše općenitost, drugi podrobnost, a treći podrazumijeva bavljenje onim što je manje jasno u znanosti, te onim u čemu je došlo do razmimoilaženja među učenjacima.

El-Gazali naglašava da je jako bitno da onaj koji radi s djecom poznaje narav i mentalitet svakog djeteta te da bude svjestan

da se djeca međusobno razlikuju u predispozicijama, zato što će mu to pomoći u uspostavljanju odgovarajućeg odnosa s njima. I on insistira na postupnosti u poučavanju djece i kretanju kroz gradivo od lakšeg ka težem ističući: "Prva obaveza nastavnika jeste da dijete pouči onome što će biti u stanju da razumije budući da će ga teške teme (rasprave) zbuniti i odvratiti od učenja i izučavanja."

Davanje primjera

Davanje primjera igra značajnu ulogu u odgoju, posebno u doba djetinjstva, zato što se djeca povode za onima koje svakodnevno viđaju u svome okruženju i oponašaju ih u njihovim postupcima i vladanju. Otuda, islamski odgoj veliku pažnju posvećuje osiguravanju lijepog uzora djeci. U tom smislu, Amr b. Utba je odgajatelju svoje djece kazao sljedeće: "Prvo što ćeš u kontekstu odgajanja moje djece učiniti jeste da popraviš samoga sebe zato što su njihove oči uprte u tebe, pa će za njih biti dobro ono što ti budeš činio te loše ono što ti budeš izbjegavao. Poučavaj ih Allahovoj knjizi te im od sunneta Allahovog Poslanika kazuj samo ono što je čuveno i pouzdano, a od poezije samo ono što je pristojno i neporočno. Nemoj prelaziti s gradiva na gradivo sve dok dobro njime ne ovladaju. Gomilanje informacija ometa razumijevanje. Poučavaj ih predanjima učenjaka i odvrćaj od beskorisnih razgovora."

Onima koji rade kao imami među ljudima Ibn el-Mukaffa preporučuje da dotjeraju svoje vladanje, stavove i način izražavanja zato što će njihov primjer imati većeg efekta na ljude od nastojanja da se na njih djeluje jezikom. S tim u vezi, Allah, dž.š., kaže: Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate...³

Muslimanski pedagozi ističu značaj davanja primjera i u znanju i u djelovanju te insistiraju na tome kada se radi o nastavnicima za kojima se često povode učenici. Na tom tragu, imam Šafi, Ibn Džema'a i drugi insistirali su na usvajanju znanja direktno od učenjaka, a ne iz knjiga.

³ El-Bekara, 44.

Usmjeravanje djece

Ez-Zernudži skreće pažnju na ono što se danas naziva akademskim usmjeravanjem te na ulogu nastavnika u opredjeljivanju učenika za onu vrstu studija koja odgovara njegovim predispozicijama te veli: "Učenik ne smije samostalno odlučivati o znanosti koju će izučavati, nego to treba prepustiti nastavniku, zato što on u tome ima iskustva te bolje zna šta odgovara učeniku i njegovim predispozicijama."

Prof. Burhanuddin u vezi s ovim kaže: "Učenici su u pret-hodnom periodu pitanje svoga obrazovanja prepustili nastavnici-ma, pa su dostizali svoje ciljeve i ambicije. Danas se oni sami opredjeljuju, i nerijetko se dešava da očekivanja od učenja i izučavanja ne budu ostvarena."

Prenosi se da je imam El-Buhari izučavao pred Muham-medom b. el-Hasanom neke druge oblasti, pa ga je on posavje-tovao da proučava sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., zato što je primijetio da bi to više odgovaralo njegovim predispozicijama. El-Buhari ga je poslušao, pa je postao prvakom među poznavacima sunneta.

Dr. Ahmed Šibli u svome djelu o islamskom odgoju skreće pažnju na metodologiju rada s učenicima, te fenomen ispitivanja inteligencije prema kojem je nastavnik dužan identifikovati predispozicije učenika te ga poučavati u skladu s njegovim mogućnostima. On, također, navodi da su se muslimanski pedagozi rukovodili "iskustvom". Naime, oni su poučavali dijete, a sud o njemu donosili su na osnovu rezultata koje ostvari. Isto tako, ispitivali su sposobnost memorisanja kod učenika kako bi ustanovili da li je sklon učenju napamet ili temeljitom razmatranju te su ga na osnovu toga savjetovali da, u prvom slučaju, izučava sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s., ili pak, u drugom slučaju, filozofiju, dijalektiku ili skolastičku teologiju.

Ibn Džema'a u djelu Tezkire al-sami ve al-muteallim fi adab al-alim ve al-muteallim kaže: "Kada nastavnik primijeti da učenik neće imati uspjeha u jednoj oblasti, treba ga posavjetovati da od nje odustane te da se posveti onoj u kojoj bi mogao uspjeti."

Prenosi se da je Junus b. Habib često odlazio kod El-Halila b. Ahmeda te od njega učio metriku. Međutim, nije se

u tome snalazio, pa mu je El-Halil jednoga dana rekao: "U kojem metru je sljedeći stih:

Onoga čemu dorastao nisi ostavi se
i onome što u tvojim mogućnostima je okreni se."

Junus je shvatio ono što mu je El-Halil ovim stihom htio reći pa je odustao od metrike i počeo izučavati gramatiku, u čemu se proslavio te postao jedan od autoriteta.

Zaključak

Ovo je kratak osvrt na odgoj i obrazovanje djeteta u islamu kroz prizmu Kur'ana, sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s., te muslimanskih učenjaka i pedagoga. Nastojali smo dati do znanja da u spomenutim izvorima ovovremeni pedagozi i odgajatelji mogu naći osnove savremene pedagoške misli. S druge strane, želja nam je bila istaći da je islamski odgoj plodno tlo koje, da bi se istražilo i u njegovu suštinu proniknulo, iziskuju istinski trud i zalaganje. Znanost je dinamična i stalno se obnavlja te novim saznanjima osvježava, a, prema učenjima islama, čovjek je znalac sve dok za znanjem traga.

Preveo s arapskog i priredio:
mr. Amrudin HAJRIĆ